

**CONCEPTUAL APPROACHES TO THE EDUCATION OF LIFE -
MEANINGFUL VALUES OF TEENAGERS AND EARLY
ADOLESCENCE IN UKRAIN
MIĘDZYPOKOLENIOWA TRANSMISJA WARTOŚCI**

BEATA KOMOROWSKA

Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Chelmie (Poland)

MARIUSZ ŚNIADKOWSKI

Politechnika Lubelska (Poland)

ABSTRACT: *A man builds his own hierarchy of values during the whole life. The hierarchy structure is impacted by environment in which the man lives, mainly: family, kindergarten, school, peer group, church, mass media as well as important or chance events that man experiences during his/her life. However, the key meaning in understanding the essence of fundamental values, respecting them and building so-called moral core is family upbringing. Both parents and other family members, especially grandparents, play essential role in this process. In this paper we present results of empirical research. The main objective was to learn the opinion of older generation representatives on the values in modern world in the context of intergenerational transmission and determining factors.*

KEY WORDS: *moral core, family upbringing, older generation, intergenerational transmission*

WPROWADZENIE

Wychowanie młodego człowieka to wprowadzanie go w świat wartości – drogowskazów, które pozwolą mu prawidłowo rozwijać się, podejmować słuszne decyzje i sprostać coraz to nowym wyzwaniom. To z pozoru łatwe zadanie wychowawcze, nabiera nowego znaczenia w czasach trudnych dla aksjologicznego porządku. Wychowanie bowiem nie odbywa się w społecznej próżni i należy je rozpatrywać w perspektywie zmian, które dotyczą tak dorosłych, jak i dzieci; rodziców, nauczycieli i uczniów, ale także szkołę i rodzinę. Zmiany te, dziejące się w przestrzeni społecznej, politycznej, kulturowej, technologicznej determinują potrzeby współczesnego człowieka, jego plany, marzenia, postrzeganie świata, w tym świata wartości. Zanika ciągłość tradycji, kultury na rzecz tymczasowości, relatywizmu, łatwego osiągnięcia celów, często bez ponoszenia konsekwencji. Sprzyja to: tworzeniu się chaosu w świecie wartości, trudnościom w komunikacji międzypokoleniowej, patologiom w wyniku urzeczywistniania antywartości, zagubieniu i osamotnieniu człowieka w świecie, w którym brak stałych punktów odniesienia, wzorców i autorytetów. Zagubienie młodych ludzi w świecie wartości, nieumiejętność

podejmowania decyzji, które pomagałyby im wzrastać ku pełni człowieczeństwa, niedostrzeganie lub odrzucanie wartości godnych pożądania, życie w natłoku informacji i spraw, które niewiele wnoszą oprócz chaosu i niepewności, powoduje z kolei wzrost samotności, lęków, cierpienia, depresji dotykające coraz większą grupę coraz młodszych ludzi. Jak podkreśla W. Furmanek „jedną z podstawowych przyczyn tworzenia się chaosu aksjologicznego jest postmodernistyczna wizja świata, w której istnieją zjawiska bardzo niebezpieczne dla procesu edukacji. Jest to w istocie nowy sposób myślenia i widzenia świata polegający na odrzuceniu tego co pewne, sprawdzone, jednoznaczne, na rzecz agnostycyzmu, relatywizmu i sceptycyzmu”¹. W tej sytuacji – jak podkreśla T. Pilch - poszukiwanie skutecznych sposobów oddziaływań wychowawczych staje się pilną, wręcz palącą potrzebą. Autor uzasadniając swoją tezę pisze, że „dotąd zawsze kultura była sojusznikiem procedur wychowawczych. W (...) ponowoczesności kultura powszechnie postrzegana jako specyficzna hybryda zwana kulturą masową – unieważniła misję wychowawczą, skasowała lub zredukowała rolę wychowawcy i autorytetu, zawładnęła wyobraźnią i pragnieniami młodego pokolenia. Stała się głównym i niemal jedynym kreatorem świata wartości, wzorów i celów działania młodego pokolenia”². Istotne zagrożenie w zakresie budowania właściwej hierarchii wartości postrzegane jest głównie w negatywnym oddziaływaniu środków masowego przekazu, które charakteryzuje przede wszystkim duża ilość czasu poświęcana na interakcje z nimi, jakość treści, z których człowiek korzysta i nieumiejętność wartościowania ich. Jak pisze A. Piecuch „współczesność w coraz większym stopniu, aczkolwiek systematycznie poprzez środki masowego przekazu wpaja nam odbiorcom nową wizję człowieka XXI wieku. Kultura mediów – szczególnie telewizja – wytworzyła nową przestrzeń dla codziennego funkcjonowania człowieka. Odbiornik telewizyjny stał się nieformalnym członkiem rodziny, w obecności którego spożywa się posiłki, odpoczywa i wykonuje różnorakie prace/czynności domowe. Nie zauważamy albo nie chcemy zauważać, że przy okazji wpływa na nasz sposób myślenia i podejmowane przez nas decyzje”³. Podobnie niebezpieczny jest Internet, którego oddziaływanie na postrzeganie świata wartości przez młodzież zostało potwierdzone badaniami⁴.

Mając na uwadze powyższe przesłanki istotnym wydaje się poszukiwanie takich dróg oddziaływania wychowawczego, które pozwoliłyby młodym ludziom na poznanie i urzeczywistnianie w swoim życiu wartości budujących ich człowieczeństwo, stanowiących ważne kryterium odróżniania dobra od zła, co w konsekwencji pozwoliłoby im odnaleźć się we współczesnym świecie pełnym sprzeczności i chaosu.

¹ W. Furmanek, *Banalizacja urzeczywistniania wartości*, in: *Wartości w pedagogice. Urzeczywistnianie wartości* ed. W. Furmanek, A. Długosz, Rzeszów 2015, s. 173.

² T. Pilch, *Kryzys wartości – kryzys wychowania*, in: *Wartości dla życia*, ed. K. Popielski, Lublin 2018, s. 174.

³ A. Piecuch, *Rodzina – wartość nieprzemijająca – terenem urzeczywistniania wartości*, in: *Wartości w pedagogice. Rodzina i szkoła środowiskami urzeczywistniania wartości*, ed. W. Furmanek, A. Długosz, Rzeszów 2015, s. 14-15.

⁴ Cf. B. Komorowska, *Aktywność internetowa jako wskaźnik wyboru i odrzucenia wartości*, in: *Wartości w pedagogice. Rodzina i szkoła środowiskami urzeczywistniania wartości*, ed. W. Furmanek, A. Długosz, Rzeszów 2015, s. 240-255.

Pierwszym i podstawowym źródłem kształtowania się hierarchii wartości jest rodzina. To w rodzinie młody człowiek poznaje po raz pierwszy co jest dobre a co złe, klasyfikuje osoby, przedmioty, zjawiska pod względem ich ważności. Istotną, choć często współcześnie niedocenianą, rolę w tym zakresie pełnią dziadkowie i inni starsi członkowie rodziny i środowiska, w którym funkcjonuje dziecko.

ZNACZENIE RODZINY W PRZEKAZIE WARTOŚCI MŁODYM POKOLENIOM

Własna hierarchia wartości człowieka budowana jest przez całe życie. Jej kształt warunkuje, w mniejszym lub większym stopniu, wiele czynników. Wśród nich można wymienić głównie: oddziaływania rodziców, nauczycieli, wspólnoty i grupy, w których człowiek uczestniczy, instytucje kościelne, środki masowego przekazu, oraz – w okresie dojrzewania i dorosłości – własne przemyślenia, a także przypadkowe sytuacje życiowe, które przynosi „los”, a które mogą stać się źródłem nowej wiedzy o wartościach⁵.

Okres dzieciństwa jest szczególnie istotny dla kształtowania się hierarchii wartości, gdyż to właśnie we wczesnym okresie życia, na bazie doświadczeń w domu rodzinnym, kształtują się podstawowe zasady, które mimo wpływu różnych czynników w późniejszym życiu nie ulegają istotnym zmianom⁶. Psychologia i socjologia podkreśla, że wzrastające doświadczenia wynikające z dorastania i wczesnej dorosłości nie są w stanie w istotnym stopniu zmodyfikować postaw wobec wartości ukształtowanych w dzieciństwie.

Pierwszym i podstawowym źródłem kształtowania się hierarchii wartości człowieka jest rodzina. Poprzez dokonującą się w niej socjalizację pełni szczególną rolę w procesie oddziaływań wychowawczych warunkujących kształtowanie się systemu wartości. Funkcja socjalizacyjna rodziny polega na „wprowadzaniu do społeczeństwa najmłodszych obywateli, przekazaniu im języka, podstawowych zasad dobrego wychowania, zwyczajów i obyczajów, na przygotowaniu do pełnienia późniejszych ról społecznych, kształtowaniu świata wartości moralnych i wartości kultury”⁷. Rodzina i najbliższe otoczenie domowe są źródłem i prawzorem moralności dziecka w pierwszym okresie życia. W rodzinie młody człowiek poznaje po raz pierwszy co jest dobre a co złe, klasyfikuje osoby, przedmioty, zjawiska pod względem stopnia ich ważności. Najbliższe środowisko rodzinne uczy, jakie zachowania są przez otoczenie społeczne aprobowane, a jakie odrzucane i karane. Tak więc rodzina jest tą grupą społeczną, która przekazuje dzieciom mniej lub bardziej zwarty system reguł i norm etycznych⁸. Duże oddziaływanie środowiska rodzinnego jest wynikiem silnej więzi emocjonalnej z członkami rodziny, funkcjonowania dziecka w środowisku rodzinnym

⁵ Badania na ten temat prowadziła K. Chałas. Cf. K. Chałas, *Moc wychowawcza przypadkowych zdarzeń w świetle introcepcji wartości*, Kielce – Lublin 2011.

⁶ Cf. J. Mariański, *Wprowadzenie do socjologii moralności*, Lublin 1989, s. 192.

⁷ B. Wojciechowska – Charlak, *Rodzina jako środowisko wychowawcze*, in: *Między praktyką a teorią wychowania*, ed. T. E. Dąbrowska, B. Wojciechowska – Charlak, Lublin 1997, s. 144.

⁸ Cf. T. Rostowska, *System wartości rodziców i dzieci jako zadanie rozwojowe*, in: *Rodzina: źródło życia i szkoła miłości*, ed. D. Kornas – Biela, Lublin 2001, s. 218-219; J. Mariański, op. cit., s. 189-190.

mającym w miarę stabilny system wartości przez wiele lat⁹. Jak podkreśla A. Piecuch „bez względu na to jak zmieniają się wartości w biegu życia człowieka ich kolebką zawsze pozostanie rodzina”¹⁰.

Przyjmując, iż rodzina posiada własną, w miarę stabilną hierarchię wartości, którą przekazuje następnym pokoleniom, można przypuszczać, iż celem wychowania dzieci w tym środowisku jest pewien ideał tworzony przez zespół wartości szczególnie ważnych dla danej rodziny¹¹. Czynniki tworzące sytuację wychowawczą domu rodzinnego mają istotny wpływ na to czy będą to wartości szczególnie cenione w życiu ludzi, ukierunkowane na „być”, czy wartości związane z konsumpcyjną stroną życia, ukierunkowane na „mieć”, czy też antywartości. K. Ostrowska pisze: „od tego, jakie normy, wzory, system wartości funkcjonują w danej rodzinie, w dużej mierze zależy socjalizacja nowego jej członka”¹². Dlatego też warto podkreślić, że społeczne dziedziczenie uznawanych wartości i wzorów kulturowych może przebiegać w dwu kierunkach: pozytywnym i negatywnym. Od wartości preferowanych przez rodziców zależy więc podstawy hierarchii wartości młodego pokolenia.

Według Z. Gawliny najważniejszymi sposobami wychowawczego oddziaływania rodziców na dziecko są:

- wytyczanie zadań dziecku,
- współdziałanie z nim w wykonywaniu zadań,
- współprzeżywanie i współodczuwanie z dzieckiem,
- mobilizowanie go do wspólnych zadań,
- kontrolowanie i ocenianie jego zachowania,
- wprowadzenie dziecka w pozarodzinne kontakty wychowawcze¹³.

Poznanie i interioryzowanie wartości i norm społecznych przez młodych ludzi zależy od jakości realizacji powyższych zadań wychowawczych.

Istotnymi elementami sytuacji wychowawczej domu rodzinnego wpływającymi na kształtowanie się hierarchii wartości dzieci są między innymi postawy rodzicielskie i styl wychowania, tworzące w znacznej mierze atmosferę wychowawczą domu rodzinnego.

Mając na uwadze tematykę niniejszego opracowania należy w sposób szczególnie podkreślić wkład starszego pokolenia – dziadków w rodzinny przekaz wartości. Rodzina wielopokoleniowa ma istotne znaczenie w przekazie tradycji i kultury. Ważną rolę odgrywają tu dziadkowie. A. Szyfer podkreśla, że ich nieobecność w funkcjonowaniu rodziny powoduje, że przekaz tradycyjnych wzorów jest niepełny a zasób przekazywanych treści zawiera zdecydowanie więcej wzorów współczesnych niż

⁹ Cf. T. Rostowska, op. cit., s. 222.

¹⁰ A. Piecuch, op. cit., s. 15

¹¹ Cf. R. Doniec, *Rodzina wielkiego miasta. Przemiany społeczno – moralne w świadomości trzech pokoleń*, Kraków 2001, s. 133.

¹² K. Ostrowska, *System wartości i wzory osobowe młodzieży z patologicznych środowisk rodzinnych*, in: *Rodzina polska lat siedemdziesiątych*, ed. M. Jarosz, Warszawa 1982, s. 249.

¹³ Cf. Z. Gawlina, *Proces wychowania w rodzinie*, Kraków 1988, s. 103.

tradycyjnych¹⁴. Dziadkowie mający bogate doświadczenia oraz świadomość istotnych w życiu wartości mogą stanowić autorytet dla wnuków. Możliwość wspólnego spędzania czasu, czytanie bajek, opowiadanie przeżytych historii sprzyja kształtowaniu wrażliwości moralnej i wskazywaniu właściwych dróg postępowania w różnych sytuacjach życiowych.

T. Kukołowicz zwraca uwagę na następujące wartości wnoszone do rodziny przez dziadków:

- dziadkowie są wyrazicielami wspólnych ideałów i wartości stanowiących podstawę i regułę życia społecznego;
- dziadkowie kształtują u wnuków ich tożsamość rodzinną, regionalną i narodową;
- dziadkowie przekazują historię swego życia, podtrzymują kulturę wyrażającą się w pewnych prawdach życiowych;
- babcie przyczyniają się do zachowania różnych obyczajów w rodzinie;
- babcie przyczyniają się do utrzymywania wiary w rodzinie¹⁵.

Autorka zwraca uwagę także na fakt wartości, jaką stanowi obecność chorych dziadków w rodzinie. W takiej sytuacji „dzieci mają możliwość osiągnięcia dojrzałości synowskiej oznaczającej odpowiedzialność ze strony rodziców, natomiast wnuki przygotowują się do opieki nad swoimi rodzicami”¹⁶.

Badania na temat postrzegania człowieka starego przez młodych ludzi prowadziła K. Chałas. Analiza swobodnych wypowiedzi badanej młodzieży pokazała m.in., że osoby starsze są siłą motywującą młode pokolenie do urzeczywistniania wartości; wzorem osobowym godnym naśladowania; źródłem wartości i doświadczeń aksjologicznych. Świadczą o tym następujące (przykładowe) wypowiedzi badanych: „Stary człowiek jest dla mnie nauczycielem, który uczy mądrości życiowej i dzieli się własnym doświadczeniem. Jego mądrość łączy się z dystansem do życia, spojrzeniem na niektóre kwestie z innej perspektywy. A jego rady i sugestie pomagają mi niekiedy w rozwiązywaniu problemów codziennego życia.”; „Człowiek stary jest dla mnie źródłem mądrości. Dzięki jego doświadczeniom życiowym mogę czerpać wskazówki, według których można postępować. W sytuacjach kryzysowych mogę zwrócić się o poradę.”; „Człowiek starszy jest dla mnie autorytetem. Na przykładzie mojej babci mogę powiedzieć, że cenię sobie doświadczenie osób starszych. Człowiek starszy, który dużo przeżył i ma duże doświadczenie może nam, ludziom młodym, pomóc w życiu swoją radą. Ludzie starsi przekazują nam tradycje i wartości, które są ważne w życiu każdego z nas”¹⁷.

¹⁴ Cf. A. Szyfer, *Międzygeneracyjna transmisja dziedzictwa kulturowego w rodzinie i społeczności*, in: *Międzygeneracyjna transmisja dziedzictwa kulturowego. Społeczno-kulturowe wymiary przekazu*, ed. J. Nikitorowicz, J. Halicki, J. Muszyńska, Białystok 2003, s. 22-23.

¹⁵ Cf. T. Kukołowicz, *Wartości wnoszone do rodziny przez dziadków*, in: *Rodzina: źródło życia i szkoła miłości*, ed. D. Kornas – Biela, s. 345-352.

¹⁶ Ibidem, s. 352.

¹⁷ Cf. K. Chałas, *Godność osobowościowa człowieka starego źródłem wiedzy, doświadczeń i inspiracji dla młodego pokolenia*, in: *Rzeczywistość seniora*, ed. M. Dudek, J. Krukowski, K.T. Panas, Warszawa 2014, s. 94-108.

Rodzina, a szczególnie rodzina wielopokoleniowa, jest więc podstawowym źródłem wiedzy o wartościach i sposobach ich urzeczywistniania. Rodzaj wartości cenionych w rodzinie i stanowiących wyznacznik zachowania jej członków w istotny sposób kształtuje hierarchię wartości młodego człowieka, nadaje kształt jego kręgosłupowi moralnemu. Jak podkreśla A. Piecuch „o pierwotnym garniturze wartości decyduje (...) dziedzictwo otrzymane po swoich rodzicach. Ma ono charakter ciągły, bowiem rodzice otrzymali je od swoich przodków, a sami przełożą je następnym pokoleniom – swoim dzieciom”¹⁸.

WYNIKI BADAŃ EMPIRYCZNYCH

Poniżej zostaną przedstawione wyniki własnych badań empirycznych, których głównym celem było poznanie opinii osób starszych na temat współczesnego świata wartości, w kontekście międzypokoleniowej transmisji wartości i czynników ją warunkujących. Badania miały charakter badań pilotażowych. Objęto nimi 56 osób w wieku od 50 do 82 lat (średnia wieku 63,21), głównie kobiety. Badani wywodzili się z terenu miasta Chełm i okolic. Połowę z nich stanowili uczestnicy projektu „Łączymy pokolenia” realizowanego w 2015 roku. Główny problem badawczy zawierał się w pytaniu: Czym charakteryzuje się międzypokoleniowa transmisja wartości w opinii osób starszych? W sposób szczególny badacze interesowało: jaka jest hierarchia wartości preferowanych osób starszych?; jakie czynniki wpłynęły na taki jej kształt w ocenie badanych?; jaka jest hierarchia wartości współczesnej młodzieży w opinii osób starszych?; jakie czynniki determinują współczesne spostrzeganie wartości przez młodych ludzi w opinii badanych?; jakie współczesne zjawiska związane z przemianami wartości dostrzegają osoby starsze?; jakie działania podejmują dziadkowie w celu wprowadzania wnuków w świat wartości?; co ułatwia i co utrudnia osobom starszym międzypokoleniowy przekaz wartości?; jakie wartości powinny być priorytetowe w wychowaniu w opinii osób starszych? W celu uzyskania danych pozwalających uzyskać odpowiedź na powyższe pytania wykorzystano technikę ankiety. Autorski kwestionariusz ankiety składał się z 10 pytań półotwartych i otwartych.

Pierwszym interesującym zagadnieniem było jaką hierarchię wartości deklarują badani. Dane na ten temat przedstawia poniższa tabela.

Tabela 1. Hierarchia wartości preferowanych osób badanych

L.P.	WARTOŚCI	ŚREDNIA PREFEROWANIA* (N=56)
1	rodzina	48,57
2	miłość	40,71
3	dobro moralne	35
4	zdrowie	34,64
5	godność osobowa	32,85
6	pokój	30
7	prawda	28,57

¹⁸ A. Piecuch, op. cit., s. 14.

* wartości uporządkowane są według średnich ocen stopnia ich preferowania obliczonych dla całej grupy badanych N=56.

L.P.	WARTOŚCI	ŚREDNIA PREFEROWANIA* (N=56)
8	przyjaźń	26,42
9	wiara w Boga	23,21
10	mądrość	18,92
11	szczęście osobiste	18,92
12	szacunek	18,21
13	sprawiedliwość	15,35
14	piękno	15
15	wykształcenie	15
16	patriotyzm	13,92
17	realizacja zadania życiowego	13,57
18	pomoc innym ludziom	10,35
19	radość życia	10
20	własny rozwój	9,64
21	umiejętność współżycia z ludźmi	8,57
22	kultura	8,21
23	odnalezienie swojego miejsca w świecie	8,21
24	wiedza	7,14
25	kształtowanie charakteru	6,42
26	zainteresowania	6,42
27	rozwój duchowy	6,07
28	wolność osobista	6,07
29	kontakt z przyrodą	5
30	życie towarzyskie	5
31	zabezpieczenie bytu	4,28
32	samodzielność	3,92
33	praca zawodowa	3,57
34	dobry materialnie	2,5
35	spryt życiowy	1,07
36	władza	0,71
37	spokój wewnętrzny	0,35
38	poznanie świata	0,01
39	pozycja społeczna	0
40	wygodne życie	0

W dalszej kolejności poproszono badanych o wskazanie wartości, które w ich opinii są najważniejsze dla współczesnej młodzieży. Na podstawie zgromadzonych danych utworzona została – przedstawiona poniżej – hierarchia wartości.

Tabela 2. Hierarchia wartości preferowanych przez młodzież w opinii badanych

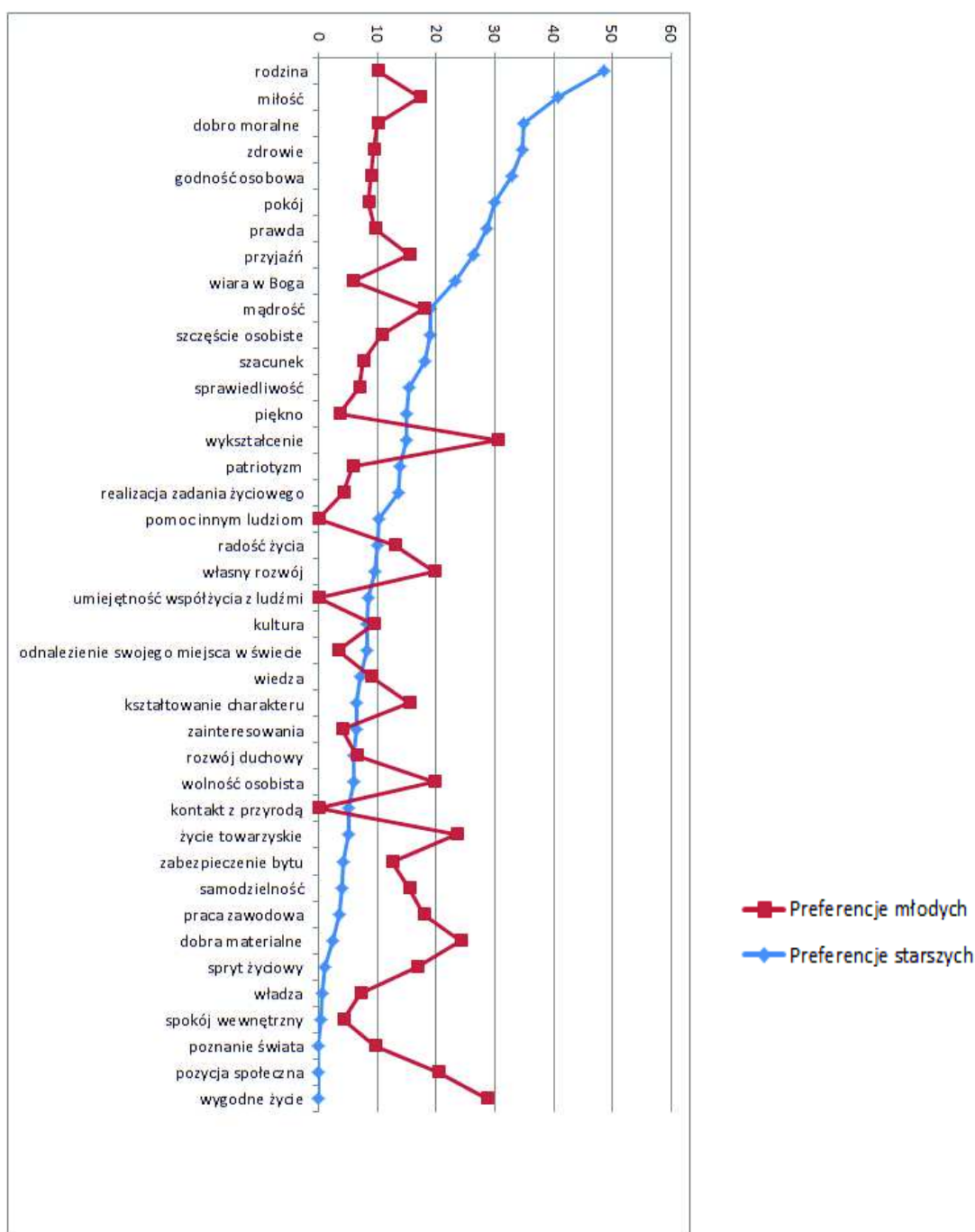
L.P.	WARTOŚCI	ŚREDNIA PREFEROWANIA* (N=56)
1	wykształcenie	30,35
2	wygodne życie	28,57

* wartości uporządkowane są według średnich ocen stopnia ich wskazania obliczonych dla całej grupy badanych N=56.

L.P.	WARTOŚCI	ŚREDNIA PREFEROWANIA* (N=56)
3	dobra materialne	24,28
4	życie towarzyskie	23,57
5	pozycja społeczna	20,35
6	własny rozwój	19,64
7	wolność osobista	19,64
8	mądrość	17,85
9	praca zawodowa	17,85
10	miłość	17,14
11	spryt życiowy	16,78
12	przyjaźń	15,35
13	kształtowanie charakteru	15,35
14	samodzielność	15,35
15	radość życia	12,85
16	zabezpieczenie bytu	12,5
17	szczęście osobiste	10,71
18	dobro moralne	10
19	rodzina	10
20	prawda	9,64
21	poznanie świata	9,64
22	kultura	9,28
23	zdrowie	9,28
24	godność osobowa	8,92
25	wiedza	8,92
26	pokój	8,57
27	szacunek	7,5
28	władza	7,14
29	sprawiedliwość	6,78
30	rozwój duchowy	6,42
31	patriotyzm	5,71
32	wiara w Boga	5,71
33	realizacja zadania życiowego	4,28
34	spokój wewnętrzny	4,28
35	zainteresowania	3,92
36	piękno	3,57
37	odnalezienie swojego miejsca w świecie	3,21
38	kontakt z przyrodą	0
39	pomoc innym ludziom	0
40	umiejętność współżycia z ludźmi	0

Analiza i porównanie wartości deklarowanych przez seniorów jako ważne dla nich oraz ważne, w ich opinii, dla współczesnych młodych ludzi ukazuje duże zróżnicowanie. Zostało to przedstawione na poniższym wykresie.

Rysunek 1. Hierarchia wartości preferowanych przez osoby starsze i młode w opinii badanych.

Jak widać na powyższym wykresie oraz w tabelach nr 2 i 3 hierarchie wartości seniorów i młodzieży (w opinii seniorów) są bardzo zróżnicowane. Zauważalna jest tendencja do wysokiego preferowania przez jedną grupę wartości, która w drugiej grupie jest minimalizowana. Np. wartość wygodne życie znajduje się na ostatniej pozycji

w hierarchii deklarowanej przez osoby starsze i na drugim miejscu w hierarchii młodzieży w opinii osób starszych. Odwrotnie wartość rodzina, która jest na pierwszym miejscu w hierarchii wartości seniorów i dopiero na 19 miejscu w hierarchii młodzieży (w opinii osób starszych). W obydwu hierarchiach największa „zgodność” dotyczy pozycji wartości, takich jak: mądrość, kultura, zainteresowania i rozwój duchowy. Można zauważyć, że w hierarchii wartości preferowanych osób starszych na szczycie znajdują się wartości należące do grupy wartości socjocentrycznych (rodzina) czy witalnych (zdrowie). Wysokie pozycje zajmują też wartości sprzyjające rozwojowi osobowemu człowieka, takie jak: miłość, przyjaźń, dobro moralne czy godność osobowościowa. Wysoka pozycja wartości rodziny w hierarchii wartości może stanowić tu odzwierciedlenie uznania jej niepodważalnej roli w życiu każdego człowieka.

Z kolei hierarchię wartości młodzieży – w opinii osób starszych – charakteryzuje zajmowanie wysokich pozycji przez wartości instrumentalne, przyjemnościowe, takie jak: wygodne życie, dobra materialne czy życie towarzyskie oraz wartości związane z własnym rozwojem zawodowym, np. wykształcenie, własny rozwój czy pozycja społeczna. Wartości sprzyjające osobowemu rozwojowi człowieka, takie jak.: prawda, dobro, piękno, szacunek, sprawiedliwość czy rozwój duchowy zajmują dużo niższe pozycje w hierarchii.

W dalszej kolejności zadano badanym pytanie o to jakie czynniki miały wpływ na ukształtowanie się ich hierarchii wartości. Zebrane dane zostały zamieszczone w poniższej tabeli.

Tabela 3. Czynniki wpływające na kształtowanie się hierarchii wartości badanych w ich opinii.

KATEGORIE ODPOWIEDZI	ŚREDNIA WYBORU *
wychowanie w rodzinie	80,71
pobyt w szkole	65
obecność autorytetów	56,42
sytuacje losowe	41,42
inne	13,57

* wartości uporządkowane są według średnich ocen stopnia ich wskazania obliczonych dla całej grupy badanych N=56.

Dane te pokazują, że największy wpływ na kształtowanie się hierarchii wartości badanych osób starszych miało wychowanie w rodzinie (80,71%), a w dalszej kolejności pobyt w szkole, w tym postawa wychowawcy, nauczycieli uczących w oddziale, rówieśników oraz realizowane treści i program wychowawczy (65%). Ponad połowa badanych wskazała jako ważną w rozwoju moralnym obecność autorytetów (56,42%) a na kolejnym miejscu sytuacje losowe (41,42%), w tym głównie śmierć bliskich, trudności materialne, problemy w życiu prywatnym i zawodowym. Niewiele ponad 10% badanych deklaruje, że na kształt ich hierarchii wartości miały wpływ także takie czynniki jak: praca zawodowa, często praca na roli, rówieśnicy oraz wychowanie w środowisku wiejskim.

Skoro – jak wynika z analiz dotychczas przedstawionych wyników badań – hierarchia wartości młodych ludzi w opinii starszych różni się znacząco od ich hierarchii

wartości, zadano respondentom kolejne pytanie, o to co ich zdaniem wpływa na postrzeganie wartości przez młodych ludzi.

Tabela 4. Czynniki wpływające na współczesne postrzeganie wartości przez młodzież w opinii badanych.

KATEGORIE ODPOWIEDZI	ŚREDNIA WYBORU *
wychowanie w rodzinie	73,80
międzypokoleniowa transmisja wartości (udział dziadków w wychowaniu wnuków)	70,23
środki masowego przekazu	68,45
uwarunkowania szkolne (postawa nauczycieli, programy wychowawcze)	60,11
literatura dziecięca i młodzieżowa	44,64
inne	17,26

* wartości uporządkowane są według średnich ocen stopnia ich wskazania obliczonych dla całej grupy badanych N=56.

Jak wynika z danych w powyższej tabeli w opinii osób starszych, na współczesne postrzeganie wartości przez młodych wpływają w największym stopniu wychowanie w rodzinie oraz międzypokoleniowa transmisja wartości (ponad 70%). Jednak niewiele mniej respondentów (68,45%) podkreśla w tym zakresie istotny wpływ środków masowego przekazu, stawiając go niemal na tej samej pozycji co wychowanie w rodzinie i uwarunkowania szkolne. Niewiele mniej niż połowa badanych (44,64%) uważa, że wpływ na kształtowanie się świata wartości młodzieży ma literatura dziecięca i młodzieżowa.

W dalszej kolejności zapytano badanych o zjawiska jakie obserwują na przestrzeni ostatnich 25 lat swojego życia, a które mogą wpływać na postrzeganie świata wartości współczesnego człowieka. Dane na ten temat zawiera poniższa tabela.

Tabela 5. Czynniki warunkujące zmianę postrzegania wartości przez ludzi w opinii badanych.

KATEGORIE ODPOWIEDZI	N=56	%*
zanik autorytetów	38	67,85
promowanie wartości materialnych przez media, w tym reklamę	32	57,14
obniżenie skuteczności wychowania w szkole	22	39,28
przemiany w funkcjonowaniu rodziny	19	33,92
przyzwolenie społeczne na urzeczywistnianie antywartości	18	32,14
zastępowanie jednych wartości innymi	16	28,57
relatywizacja wartości	8	14,28

* dane % nie sumują się do 100 ponieważ badani mieli możliwość wyboru więcej niż jednej odpowiedzi

Jak wynika z powyższych danych głównym zjawiskiem niekorzystnie wpływającym na świat wartości współczesnego człowieka -w opinii badanych - jest zanik autorytetów (67,85%) oraz promowanie wartości materialnych przez media, w tym reklamę (57,14%). Badani seniorzy dostrzegają także niekorzystne zmiany w funkcjonowaniu podstawowych środowisk wychowawczych, tj. obniżenie

skuteczności wychowania w szkole (39,28%) oraz przemiany w funkcjonowaniu rodziny (33,92%). Niepokojące jest także – w opinii respondentów – zjawisko permissywności, tj. przyzwolenia społecznego na urzeczywistnianie antywartości (32,14%).

Można więc zauważyć, że osoby starsze mają świadomość wielu zagrożeń, które niesie współczesny świat, a które są niekorzystne dla postrzegania wartości przez młode pokolenia. Jednocześnie wiedzą też, że sami odgrywają istotną rolę w budowaniu stosunku do wartości i ich wyborze przez swoje wnuki i odczuwają powinność działania w tym zakresie. Dlatego zapytano „dziadków” o to jakie działania podejmują w celu wprowadzania dzieci i wnuków w świat wartości. Dane zebrane od respondentów zostały podzielone na kategorie i znajdują się w poniższej tabeli.

Tabela 6. Działania podejmowane przez badanych w celu wprowadzania wnuków w świat wartości

KATEGORIE ODPOWIEDZI	N=56	%*
rozmowy, dyskusje o tym co dobre i złe	36	64,28
celebrowanie uroczystości rodzinnych	14	25
urzeczywistnianie wartości, dawanie przykładu swoim postępowaniem	10	17,85
wspólne spędzanie wolnego czasu	8	14,28
wspólne obchodzenie świąt, wychowanie w wierze	6	10,71
wspólny udział w uroczystościach patriotycznych	4	7,14
inne	14	25

* dane % nie sumują się do 100 ponieważ badani mieli możliwość wyboru więcej niż jednej odpowiedzi

Jak wynika z danych badane osoby starsze w międzypokoleniowym przekazie wartości preferują przede wszystkim metodę dialogu (64,28%). Istotne znaczenie w tym zakresie dostrzegają także we wspólnym celebrowaniu tradycji i uroczystości rodzinnych (25%). Niewielka część badanych dostrzega też metodę dawania przykładu (17,85%), współuczestniczenia w życiu młodych poprzez wspólne spędzanie wolnego czasu (14,28%), obchodzenie świąt (10,71%) czy udział w uroczystościach patriotycznych (7,14%). Jednak trudno jednoznacznie interpretować te wyniki, ponieważ część z metod wymaga bezpośredniego kontaktu z wnukami a ten z różnych powodów może być u badanych ograniczony. Wśród odpowiedzi „inne” pojawiły się takie, jak: mówienie prawdy, nawet „trudnej”, zachęcanie do szanowania przyrody, opowiadanie o życiu bez mediów czy dbanie o własny rozwój jako przykład postępowania dla młodych.

W dalszej kolejności zapytano badanych o to co ułatwia i co utrudnia im wprowadzanie dzieci, a przede wszystkim wnuków w świat wartości. Dane na ten temat zawierają poniższe tabele.

Tabela 7. Czynniki ułatwiające badanym międzypokoleniowy przekaz wartości

KATEGORIE ODPOWIEDZI	N=56	%*
dobre relacje z wnukami	48	85,71
kultywowanie tradycji rodzinnych	42	75
obecność wartości religijnych w życiu rodzinnym	32	57,14
zainteresowanie młodzieży wspólnymi rozmowami	30	53,57
wydarzenia rodzinne	8	14,28
korzystanie z literatury młodzieżowej	8	14,28

* dane % nie sumują się do 100 ponieważ badani mieli możliwość wyboru więcej niż jednej odpowiedzi

Jak wynika z powyższych wyników czynnikiem ułatwiającym międzypokoleniowy przekaz wartości są przede wszystkim dobre relacje z wnukami (85,71%) oraz kultywowanie tradycji rodzinnych (75%). Ponad połowa badanych (57,14%) dostrzega też obecność wartości religijnych w życiu rodzinnym jako czynnika wspomagającego ten proces oraz obopólną chęć rozmów młodszego i starszego pokolenia (53,57%).

Tabela 8. Czynniki utrudniające badanym międzypokoleniowy przekaz wartości

KATEGORIE ODPOWIEDZI	N=56	%*
duży wpływ środków masowego przekazu na młodych	44	78,57
duży wpływ rówieśników na młodzież	28	50
trudności w komunikacji z młodymi	18	32,14
brak czasu na wspólne rozmowy	16	28,57
inne	2	3,57

* dane % nie sumują się do 100 ponieważ badani mieli możliwość wyboru więcej niż jednej odpowiedzi

Z kolei wśród czynników utrudniających starszym proces wprowadzania młodych w świat wartości badani wymieniali głównie: bardzo duży wpływ środków masowego przekazu na młodzież (78,57%) i nieco mniejszy wpływ rówieśników (50%). Respondenci dostrzegają również trudności w komunikacji z młodymi (32,57%) oraz brak czasu na wspólne rozmowy (28,57%).

Ostatnie pytanie zadane badanym dotyczyło wyboru przez nich wartości priorytetowych w wychowaniu i uzasadnienie swojego wyboru. Wybrane przez respondentów wartości przedstawione są w poniższej tabeli.

Tabela 9. Wartości priorytetowe w wychowaniu młodych ludzi w opinii badanych

KATEGORIE ODPOWIEDZI	N=56	%*
rodzina	26	46,42
szacunek	24	42,85
miłość	12	21,42
wiara w Boga	12	21,42
wykształcenie	10	17,85
mądrość	8	14,28
prawda	6	10,71
patriotyzm	6	10,71

KATEGORIE ODPOWIEDZI	N=56	%*
praca	4	7,14
pomoc innym	4	7,14
kultura osobista	4	7,14
godność	4	7,14
przyjaźń	4	7,14
własny rozwój	2	3,57
zdrowie	2	3,57

* dane % nie sumują się do 100 ponieważ badani mieli możliwość wyboru więcej niż jednej odpowiedzi

Badane osoby starsze za priorytetowe w wychowaniu młodych pokoleń uznają wychowanie do takich wartości jak rodzina (46,42%), szacunek (42,85%), miłość (21,42%) i wiara w Boga (21,42). Nieco mniejsze znaczenie mają według badanych wykształcenie (17,85%), mądrość (14,28%), prawda (10,71%) oraz patriotyzm (10,71%).

Respondenci wybór powyższego katalogu wartości uzasadniali głównie w następujący sposób (wypowiedzi badanych): *„Swoj wybór uzasadniam doświadczeniem życiowym.”*; *„Jak nie ma podstaw chrześcijańskich i spójności w rodzinie oraz szacunku dla innych to fundamenty chwieją się i rozpadają.”*; *„To są wartości ważne w życiu człowieka, kształtują go i pozwalają na zrozumienie współczesnego świata.”*; *„Te wartości pozwolą w odpowiedni sposób korzystać ze świata mediów.”*

WNIOSKI Z BADAŃ

- Badane osoby starsze dostrzegają różnice pomiędzy swoją hierarchią wartości a wartościami preferowanymi przez współczesną młodzież. Różnice te polegają głównie na tym, że młodzi – w opinii badanych – przedkładają ponad wartości ostateczne – te, które sprzyjają ich przyjemności, zabawie czy osiągnięciu sukcesów a nie doceniają znaczenia wartości rodziny oraz wartości ostatecznych.
- Wśród czynników determinujących świat wartości młodego człowieka badani wymieniają wychowanie w rodzinie, w tym – co warto zauważyć – dostrzegają istotne znaczenie swojej osoby w tym procesie oraz wpływ środków masowego przekazu.
- Respondenci podkreślają negatywne skutki przemian społeczno – kulturowych na postrzeganie wartości przez młodzież. Zwracają uwagę przede wszystkim na zanik autorytetów, duży wpływ mediów na wychowanie oraz przemiany w funkcjonowaniu rodziny.
- Osoby starsze podejmują liczne próby wprowadzania młodych w świat wartości, głównie poprzez rozmowy o tym co dobre i złe oraz celebrowanie uroczystości rodzinnych. W procesie tym pomagają im głównie dobre relacje z wnukami a utrudnieniem jest negatywny wpływ środków masowego przekazu.

- Badani za najważniejsze w procesie wychowania młodych pokoleń uznali takie wartości, jak: rodzina, szacunek, miłość i wiara w Boga.

ZAKOŃCZENIE

We współczesnym świecie, pełnym dynamicznych zmian w dziedzinie gospodarczej, społecznej, kulturowej, w rozwoju techniki, obserwowalnym zjawiskiem jest dynamika świata wartości. W społecznej optyce jedne wartości wysuwają się na plan pierwszy inne zajmują dalsze pozycje. Powstają też nowe wartości lub aktualizują się wartości tradycyjne. Można nawet zaryzykować stwierdzenie, że występuje swoista „walka” wartości. Ściera się ze sobą tradycja i nowoczesność. Jak podkreśla W. Brezinka „im szybciej zmieniają się materialno – techniczne warunki życiowe, tym bardziej potrzebne są elementy tradycji, gdyż zapewniają ciągłość w zmieniającym się świecie. Chronią one osoby i grupy przed wyobcowaniem. Są również spoiwem łączącym pokolenia”¹⁹. Istotną rolę w zachowaniu tej tradycji odgrywają osoby starsze.

Przedstawione w niniejszym opracowaniu wyniki badań stanowią jedynie wybrany fragment obszaru badawczego dotyczącego świata wartości współczesnego człowieka. Pokazują one, że zagadnienie międzypokoleniowej transmisji wartości jest złożone i bardzo istotne w projektowaniu procesu wychowania młodzieży oraz w utrzymaniu ciągłości kulturowej. Wymagają one dalszych, pogłębionych dociekań i interdyscyplinarnych analiz oraz ukazania podjętego problemu z perspektywy wielu podmiotów.

BIBLIOGRAFIA:

1. Brezinka W., *Wychowanie i pedagogika w dobie przemian kulturowych*, Kraków 2005.
2. Chałas K., *Godność osobowościowa człowieka starego źródłem wiedzy, doświadczeń i inspiracji dla młodego pokolenia*, in: *Rzeczywistość seniora*, ed. M. Dudek, J. Krukowski, K.T. Panas, Warszawa 2014.
3. Chałas K., *Moc wychowawcza przypadkowych zdarzeń w świetle introcepcji wartości*, Kielce – Lublin 2011.
4. Doniec R., *Rodzina wielkiego miasta. Przemiany społeczno – moralne w świadomości trzech pokoleń*, Kraków 2001.
5. Furmanek W., *Banalizacja urzeczywistniania wartości*, in: *Wartości w pedagogice. Urzeczywistnianie wartości*, ed. W. Furmanek, A. Długosz, Rzeszów 2015.
6. Gawlina Z., *Proces wychowania w rodzinie*, Kraków 1988.
7. Komorowska B., *Aktywność internetowa jako wskaźnik wyboru i odrzucenia wartości*, in: *Wartości w pedagogice, Rodzina i szkoła środowiskami urzeczywistniania wartości*, ed. W. Furmanek, A. Długosz, Rzeszów 2015.
8. Kukołowicz T., *Wartości wnoszone do rodziny przez dziadków*, in: *Rodzina: źródło życia i szkoła miłości*, ed. D. Kornas – Biela, Lublin 2001.
9. Mariański J., *Wprowadzenie do socjologii moralności*, Lublin 1989.

¹⁹ W. Brezinka, *Wychowanie i pedagogika w dobie przemian kulturowych*, Kraków 2005, s. 13.

10. Ostrowska K., *System wartości i wzory osobowe młodzieży z patologicznych środowisk rodzinnych*, in: *Rodzina polska lat siedemdziesiątych*, ed. M. Jarosz, Warszawa 1982.
11. Piecuch A., *Rodzina – wartość nieprzemijająca – terenem urzeczywistniania wartości*, in: *Wartości w pedagogice. Rodzina i szkoła środowiskami urzeczywistniania wartości*, ed. W. Furmanek, A. Długosz, Rzeszów 2015.
12. Pilch T., *Kryzys wartości – kryzys wychowania*, in: *Wartości dla życia*, ed. K. Popielski, Lublin 2018.
13. Rostowska T., *System wartości rodziców i dzieci jako zadanie rozwojowe*, in: *Rodzina: źródło życia i szkoła miłości*, ed. D. Kornas – Biela, Lublin 2001.
14. Szyfer A., *Międzygeneracyjna transmisja dziedzictwa kulturowego w rodzinie i społeczności*, in: *Międzygeneracyjna transmisja dziedzictwa kulturowego. Społeczno-kulturowe wymiary przekazu*, ed. J. Nikitorowicz, J. Halicki, J. Muszyńska, Białystok 2003.
15. Wojciechowska – Charlak B., *Rodzina jako środowisko wychowawcze*, in: *Między praktyką a teorią wychowania*, ed. T. E. Dąbrowska, B. Wojciechowska – Charlak, Lublin 1997.